

POZNÁMKY O VZTAHU DRAMATU K SOUDOBÉMU ŽIVOTNÍMU POCITU

Jiří Kárnet

Hledání souvislostí dramatu a společnosti, zejména souvislosti dramatu se soudobým životním pocitem, je, myslím, předem odsouzeno k tomu, že zůstane jen v náznacích. Je možno se zatím jen pokusit odhadnout tendence, jimiž se bude brát příští vývoj, a i to je do značné míry problematické a musí být chápáno ne jako snaha hledat objektivní normu, pravděpodobnou předpověď, ale jako zaujetí stanoviska, tendenční samo sebou, jako snaha o pohled z určitého místa s individuálně omezeným rozhledem. V tom smyslu je každá podobná stať jen příspěvkem a přiřazením se k tomu kterému uměleckému směru a teprve pozdější kritika ji zhodnotí z odstupu a zařadí do celkového vývoje, postižitelného teprve ex post. V tom je rozdíl mezi podobným pokusem a objektivním rozbořem, který by si vyžádal mnoho materiálu, dosud ne úplně přístupného, aniž by platnost závěrů byla nějak podstatně širší.

Každý pokus o souhrnnější pohled na světové dění v kterémkoli oboru narazí dnes na to, že jsme po mnoho let byli izolováni téměř úplně od vývoje ostatního světa válkou a že i vývoj u nás byl násilně přerušen a zastaven. Stále ještě zjišťujeme, co se vlastně ve světě událo, a hledíme zpět na vývoj, který jsme nemohli sledovat. Nezdá se však, že by světové drama dospělo někde k nějakému výraznému tvaru, že by byla nějak překonána světová dramatická krize, známá nám již z dob předválečných. Spíše se ukazuje, že se ozřejmily, ovšem jen do jisté míry, některé tendence, které budou řídit příští vývoj. V tom smyslu pokus o typizaci najde zatím spíše náznaky typů než hotové a zřejmé zástupce. Vývoj teprve odliší jednotlivé druhy a dá jim výraznou tvářnost.

Snad jedním z hlavních znaků soudobého dramatického vývoje, který jsme však mohli sledovat už v době předválečné a jehož kořeny sahají velmi daleko zpět, je odklon od psychologie k sociologii. Člověk jako takový, a tedy člověk individualistický, bez sociálních vazeb, je – jako téma v dramatu – především silně vyčerpán dramatickou literaturou klasikou. Čím dál méně se vyskytuje psychologické drama, čím dál méně nás zajímá psychologická studie povahy, zvláštnost lidských typů, odstíny charakteru. Poslední slovo v této psychologii má škola freudovská, která objevila další aspekt, další nové typy výjimečné, ovšem tak neobvyklé, že na sebe sotva může soustředit pozornost většího okruhu diváků, neboť tato psychologie a tyto typy přestávají být prakticky společensky zajímavé,

prostý divák se s nimi nesetkává zdaleka tak často jako s hrubě kreslenými typy starší dramatiky. Od čisté psychologie postupuje zájem spíše k psychologii sociální, která se zabývá člověkem v určitém prostředí, jeho rysy získanými, sociálně podmíněnými, případně, jak tomu bylo v nedávno uvedené hře Steinbeckově *O myších a lidech*, psychopatologickou studií v určitém sociálním prostředí, které vlastně teprve podmiňuje a dává vzniknout konfliktu. Nicméně vcelku platí, že drama se alespoň prozatím od individuální psychologie odvrací. Zájem se přesunuje docela viditelně od jednotlivce čím dál zřejměji ke skupinám, k různým formám lidského společenského soužití, od studie psychologie individuální k studiím psychologie davové, psychologie skupin, psychologie jednotlivce jako jejich součástí, ke konfliktům, které vznikají uvnitř těchto skupin či mezi nimi, nebo zejména mezi individuem a těmito skupinami.

Tím je ovšem dán jen hrubý rámec zájmu současné světové dramatiky. Odklon od psychologie k sociologii naznačuje jen změnu podmínek dnešního života proti životu dob předchozích, davy, davová psychologie a život jednotlivce uvnitř těchto celků ukazuje jen nové formy života, jež teprve dávají vznikat a podmiňují nový životní pocit dnešního člověka. Ten je ovšem v jednotlivých celcích podstatně různý a tyto celky se liší od sebe navzájem. Tyto změny a odlišnosti jsou závislé na společenských, sociálně politických formách života v tom kterém prostředí. Jiný je člověk v Americe, jiný ve Francii a jiný v Sovětském svazu, třeba všichni jsou určeni těmito základními činiteli, společnými zásadně celému světu. Jsou totiž jen rámcově dány základní podmínky lidského soužití, jsou dány v množství lidí, které zalidnilo svět, jsou dány nutností řešit nějak výrobní, hospodářské a sociálně politické problémy dnešní lidské společnosti, ale jednotlivé země a celky se liší ve způsobu, jakým tyto problémy řeší, což pak přirozeně podněcuje docela odlišný životní pocit příslušníků těchto zemí, jsou dále rozdíly mezi jednotlivými příslušníky uvnitř velkých celků, individuální zvláštnosti, závislé jak na individuálních vlastnostech jednotlivců, tak zejména na jejich zásadním příslušenství a zařazení sociálním, tradici, národě, třídní příslušnosti, což má všechno vliv na utváření jejich životního pocitu, často vliv zásadní. Řekli bychom tedy, že soudobý životní pocit je určen dnešním stadiem vývoje společnosti, ekonomickým i sociálním a duchovním, a liší se pronikavě v jednotlivých celcích podle jejich politického postoje a postavení k nastávající společenské přeměně, případně někde dostává individuální podobu podle charakteru jednotlivce a hlavně podle jeho sociálních vztahů a vazeb. Zde tedy souvisí životní pocit velmi úzce s vývojem politických podmínek, zde je tedy i souvislost politiky a dramatu.

Vzhledem k tomu, že náš zájem platí především tomu životnímu pocitu, který je příhodný pro vznik dramatu, obrátíme pozornost především k těm celkům a těm jednotlivcům a typům, u nichž jsou v rozporu, v konfliktu podmínky, které jsme určili jako základní pro vytvoření životního pocitu, kde poměr jednotlivce k celku je napjatý, kde je napětí uvnitř celků a kde jsou podmínky pro to, aby tato napětí nabyla v individuálním, básnickém pohledu dramatického významu, kde krátce vzniká životní pocit dramatický.

Myslím, že nejnápadnějším prototypem člověka, který se dostává do takového rozporu v dnešní situaci, je intelektuál, zejména intelektuál západní, a že tedy dramaticky plodný rozpor povede zejména ve Francii, jakožto typickém reprezentantu a prostředí intelektuální vrstvy liberální buržoazie, k vzniku dramatického životního pocitu. To, co zatím z Francie vidíme, tomu nasvědčuje. Toto omezení nemusí být tak přesně místní, protože se francouzský intelektuální typ rozšířil i do ostatního světa, ovšem jen do vrstev odpovídajících mu jak vzděláním, tak životním slohem, ale pro jednoduchost se ho přidržme.

Životní pocit západního intelektuála je pro nás tak zajímavý tím, že velmi dramaticky a výrazně jsou v něm ztělesněny rozpory, které prožívá do jisté míry i ostatní lidstvo (v tom je jejich všeobecný význam). Poměr individua k davu, ke světu naplněnému lidmi, domy a stroji, které počínají v jeho vidění člověka ovládat, ke světu, který pronikavě zkrátil všechny vzdálenosti civilizací a přitom v hrozivém nepoměru naopak zpropastněl vzdálenosti kulturní, počíná u něho nabývat hrozivé tvářnosti. Síly tohoto světa se mu pojednou staly zřejmými, objevuje si jejich nesmírnou ničivou moc, kdyby se úsilí lidstva ještě jednou obrátilo špatným směrem, uvědomuje si zároveň pojednou svou bezmocnost a nepatrnost vůči světu, který se zformoval do hrozivého rozporu. Tyto síly, jež mu byly původně skryty, které neviděl, neboť žil stále v malém rámci národním, státním, intelektuálním, tyto síly, které konečně se teprve teď počínají seskupovat v plném počtu, sčítat a násobit, v něm nutně musí vyvolat pocit naprosté bezmocnosti a osamocení, cítí vůči nim svou nemohoucnost, která je velmi podobná poměru člověka k přírodním silám. Uvědomuje si, že má na ně přibližně stejně nepatrný vliv, jako měl anticový člověk na božské fátum. Jedinou cestou k jejich spoutání je zařadit se do jejich rámce, stoupnout do jedné řady s nimi a vzdát se kriticismu a uvažování, uvěřit ve vítězství a správnost (jak je v jeho uvažování oboje blízké) jedné z nich a stát se členem jednoho ze zástupů, připojit svou zanedbatelnou sílu k veliké síle všech. Kořeny pesimismu, který se ho v této situaci počíná zmocňovat, jsou snad i jinde, jsou v krizi ideje pokro-

ku, v níž věřil předválečný svět, ale které on už věřit přestává, neboť se mu všechn pokrok jeví jako pokrok civilizační, nedoprovázený pokrokem kulturním. V tom mu napomáhá silně špatný poměr davů celého světa ke kulturnímu dědictví minulých dob, jímž on naopak žije, špatný poměr dnešního života k jeho vlastním intelektuálním základům, poměr, který počíná být hrozivý, který koneckonců se už výstražně projevil v bezduché civilizaci německé. Reálné kořeny tohoto pesimismu jsou dále v rozdělení světa na dva tábory, které se zdá, že přímo nutně vede k válce, atomové válce s jejími důsledky, jež není možno domyslet, ale které vzbuzují obavu o osud celého lidstva, války, která, jak se zdá, bude stále hrozit, neboť budeme asi stále žít s myšlenkou, že příštím, snad ještě tímto rokem může vypuknout mezi dvěma světy, které tu stále stojí bojovně proti sobě v rozporu, který není ničím odstranitelný, mezi dvěma světy, které vlastně, chceme-li to tak vidět, vedou stále drobnou válku o výchozí pozice příštích ofenziv po celé délce hranice, probíhající napříč středem Evropy.

V tom jsou skutečné objektivní podmínky pro vznik pesimismu a skepticismu. Subjektivní podmínky, které jsou snad prvořadé, se jich zmocňují a vysvětlují jimi tento tragický pocit zániku, který můžeme chápat zároveň jako *životní pocit třídy*, kterou tato vrstva intelektuálně reprezentuje a s níž nepřestala souviset. V tom smyslu je tato vrstva takzvané inteligence vlastně jak původem, tak myšlením a životním slohem dědicem a výkvětem kapitalistického liberálního měšťáctva, jeho světa, jeho kultury a s ní samozřejmě zároveň i všech kultur předchozích, které buržoazie asimilovala a přijala za své. Tato vrstva pak samozřejmě pocituje zánik své třídy, který je neodvratný, a tím i své společnosti, svého světa jako zánik svůj vlastní a současně, je to už jen malý krůček, jako zánik světa vůbec. Nedovede se smířit s myšlenkou, že by ona přestala existovat a svět trval a vyvíjel se dál. Pocituje všechny ty nové lidi, kteří reprezentují nové a rozhodující síly světového zápasu, jako barbary, kteří se spiklí uvnitř jejího kulturního světa proti němu a počínají ho rozbíjet a ničit a snad ho i materiálně zničí, neboť porušují a rozbíjejí soustavně hodnoty, na nichž byl zbudován její, a tedy i jejich svět. Má vůči těmto novým lidem pocit otce, kterému jeho dítě vyrostlo v Bumbříčka, který pozře i své rodiče. Ve své kritice má ovšem vedle subjektivních námitek i námítky objektivní, nový svět se často neohlíží na tradice, hodnoty a ideály, které je třeba zachovat a které koneckonců dříve či později opět přijme a očistí, třebas je dnes přehlížel. Tomu ostatně nasvědčuje celý vývoj socialistické části světa, která postupně dovedla asimilovat a v budoucnu bude tím víc se zmocňovat ideálů, na nichž stála měšťácká společnost, která jich ovšem posléze používala většinou jen jako krycího a ochranné-

ho zbarvení, skrývala pod touto maskou svou pravou a bezohlednou životní „filozofii“, která dovedla krčít rameny i nad nejkřiklavějšími rozpory a protimluvy měšťáckého světa. Ovšem tato vrstva nevidí, že socialismus se vyrovná postupně se všemi hodnotami, že znovu vytvoří a přetvoří jejich hierarchii, že dnešní poměr hodnot je dán dnešní fází vývoje a že pojmy, které socialismus na čas zbavil jejich významu, ve skutečnosti ten význam už dávno pozbyly, že bude třeba jisté doby k jejich novému naplnění socialistickým obsahem. Nechce vidět vývoj socialistického poměru k národnímu cítění stejně jako k cítění náboženskému, která jsou už dnes naplněna novým obsahem, hlubším a oprostěnějším, než byl jejich obsah za kapitalismu. Nový svět je prostě nepřijatelný a priori, přijmout ho by znamenalo asi tolik jako podepsat větší části svého já, zakořeněné hluboce, snad přímo sobě samému ortel zániku.

Pro nás ovšem tento objektivní pohled na věci nemá velkého významu. Nás zajímá mnohem spíše životní pocit, byť subjektivní, který tu vzniká a který se velmi blíží životnímu pocitu tragickému, ať už jsou jeho reálné příčiny a pravé souvislosti jakékoliv, nemůžeme nevidět, že tento pocit může vést ke vzniku silných dramatických konfliktů, že z něho může růst drama. Snad se tu může vyskytnout námitka, že drama nemůže růst z pocitu, který není správný, který je jen subjektivně platný, který nevidí síly současného zápasu nezkrasleně. Ovšem každé vidění světa má své oprávnění, jen je-li úplně a celistvé. Kromě toho drama nemusí růst přímo ze subjektivního životního pocitu, může růst z rozporu, který se objeví nutně uvnitř mnoha bytostí, rozporu mezi já existujícím a já, jak by mělo podle vůle světa vypadat, rozporu mezi tím, jak je každé jednotlivé já bytostně a dědičně utvářeno a jak by si je chtěl přetvořit a zformovat okolní svět. Je to zápas jednotlivce s nesmírnými vnějšími i vnitřními silami, zápas, který může být i heroický, neboť je docela dobře možno, že v jednotlivých dílčích otázkách má jednatel i vůči celému světu pravdu, neboť v tomto zápase se i velké síly mohou dočasně mýlit. Zápas jednotlivce s davem, rozpor, který tu vzniká mezi vědomím o nutnosti prohrát a naproti tomu stejně silným vnitřním příkazem bojovat, je silný a tragický. Obnažuje velmi záhy samy kořeny existence, vzniká drama filozofické. Ve světové dramatice jsou, jak jsme už řekli, spíše náznaky této problematiky a tohoto typu. Vývoj ukáže, kam až se touto cestou dospěje. Ve francouzské dramatice, a do jisté míry i jinde, můžeme však sledovat již příznaky takového vývoje, který koneckonců do jisté míry předjal Karel Čapek.

Proti tomuto typu, říkáme francouzského intelektuála, Antigony, abychom mluvili jmény známými, stojí velmi blízká dramatika anglická,

kteřá roste z téhož základu, ale realistickými rysy národního charakteru dostává svou specifickou podobu, vývoj probíhá jinak, životní pocit je rovněž jiný a i v dramatu se projeví odlišně. V realistickém anglickém myšlení, které by vlastně mělo být velmi blízko životnímu pocitu, který jsme nazvali francouzským, se dnešní situace a nutnost společenské proměny projevuje úplně jinak. I v anglické dramatice je chápán vývoj k socialismu do jisté míry jako zánik něčeho, ale je tu pevné vědomí, že v podstatě život není vázán na tu kterou společenskou formu soužití, že je možno jak naplnit staré formy novým obsahem, tak vytvořit nové formy, které by učinily životaschopnými staré obsahy. Angličan se zamýšlí nad socialismem, diskutuje o nových formách života. Anglická dramatika se snaží vyřešit všechno parlamentárně. Je příznačné, že právě v Anglii se objevuje tak silný zájem o nové uspořádání společnosti, že právě tam se hledá nějaká cesta, která by vyvedla zemi i celý svět z jeho dnešní situace, jejíž neudržitelnost se počíná cítit. Angličan cítí, že dnešní společenský řád je neudržitelný. Co však udělá? Svede dohromady zástupce jednotlivých tříd a na jevišti pořádá ve skutečnosti politický mítink, diskusi o východisku ze současné situace, o metodách, které by vyřešily krizi, o novém uspořádání. Životní pocit, který tak vzniká, není ani v nejmenším podoben životnímu pocitu tragickému, je veskrze realistický, empirický a nutnost vývoje je přijímána prostě a samozřejmě. Je příznačné, že Anglie, která má daleko větší zájem na udržení statu quo, se dala mnohem dříve a rozhodněji než Francie na cestu k socialismu, i když to vyslovujeme se vši rezervou. Forma tohoto uvažování ukazuje zároveň podobu se středověkým traktátem, mimochodem nežáživým, který umělecky přinese sotva mnoho nového, třebaž je životně mnohem praktičtější a vhodnější. V této souvislosti poprvé narážíme na myšlenky univerzalistické, obdobné středověku, které docházejí výrazu kromě jiného i v zesíleném zájmu o katolicismus na západě. Podkladem tohoto univerzalizismu a univerzalistických tendencí je vědomí, že jenom kapitalistická společnost mohla žít ve světě tak neurovnaném a neutříděném, pokud ještě nebyly přesně vytyčeny hranice růstu, že však dnes je životním zájmem světa vytvořit, obdobně středověké společnosti feduálně-křesťanské, jednotnou duchovní i společenskou stavbu, která by sklenula rozpory teď už celého světa pod jednu střechu. Že je třeba jednoty ducha a hmoty, života a ideálu, která by spojila všechny, podobně jako kdysi středověk. Při všech pokusech vidět v znovuzkříšení katolicismu jakožto posledního univerzalistického názoru a poslední univerzalistické organizace východisko ze správně rozpoznané krize se ovšem zapomíná, že návrat zpět není možný už proto, že by byl návratem k systému, který nedovedl sklenout a organizovat svět již na

daleko nižším stupni společenského a duchovního (vědního!) vývoje raného kapitalismu. Zbývá jen anarchistický pesimismus nebo hledání ve směru marxismu, ve směru socialismu, v jeho rozšíření a v tom, aby nabýval čím dál životnějších a reálnějších forem, stal se přijatelným a přístupným širokým vrstvám lidstva. Ani univerzalizmus nekatolický, který je jistě reálnou cestou z krize a správným poznáním nutnosti příštího vývoje, nepřispěje ovšem nijak podstatně k vzniku nového dramatu. Jeho reálné myšlení je celé obráceno k životu, dramaticky je však velmi málo plodné. Dramata, vzniklá v této vývojové řadě, se budou vždy podobat nebezpečně traktátům a politickým řečem, není tu žádného bytostného konfliktu, není tu básnického vidění světa, je tu naopak velmi reálné a životní myšlení, jehož význam se projeví v politice.

Velmi zajímavý je životní pocit člověka amerického, člověka ze země, kde snad nejvíce vzrostly davy, kde se došlo nejdál v uniformitě myšlení, povolání, bydlení, jídla, poměru k ženám a života vůbec, stejně jako snu, který se tu stal obchodním zbožím. Amerika ovšem nemá ani té vrstvy tradičního měšťáctva, řekneme téměř maloměšťáctva, z níž roste intelektuální vrstva, jak ji známe z Evropy. Americký život sám je hrubým porušením životního slohu liberálně buržoazního, třebaš běží o kapitalistickou zem; intelektuál evropský by se v ní beztak necítil doma a jeho odpor k Americe je známý a tradiční. Ani americký intelektuál není v konfliktu s životním slohem své země, problém socialismu není tak palčivý, a životní pocit by tedy mohl být jiný. Vskutku je jiný, je však zcela podмінěn životem v davu, v zemi davů. Uprostřed této střízlivé a chladné skutečnosti životní, která zřejmě nutí každého, aby se přizpůsobil, aby v životě žil a nesnil ani na chvíli, se kupodivu sní. Davový člověk sní, sní o porušení sociální vázanosti, sní o vybočení ze společenského rámce, do něhož je zasazen a z něhož, jak cítí, není úniku, otrok davového života, v němž je určeno a uniformováno vše, celý jeho život, který jen může být první nebo druhé nebo třetí a horší třídy podle jeho sociálních možností, které jsou však do jisté míry pevně určeny, sní o svobodě v zemi svobody! Sní o životě bez stáda, neurčeném civilizací, sní nezdravě o všem nadpřirozeném a neobvyklém, co by mohl učinit, kdyby přestal uvažovat přesně a logicky, jak ho k tomu nutí život a jeho pud sebezáchovy. Vraždy, motivované téměř jen touhou udělat něco neobvyklého, sňatky, jaké se povedou snad jeden z milionu, výhry se stejně astronomickou pravděpodobností, fantazie hledá únik ze šedého života s vysokým standardem. Amerika sní o svobodě. V realistickém rámci, zachycujícím téměř vědecky sociologicky život jednoho či jedné z nich, s tisíci drobných, jemných a přesných postřehů, se odehrávají děje, v nichž ten jeden nebo jedna vybo-

čují prudce z přesně daných možností a divák zřejmě prožívá a vybíjí alespoň obrazně svou touhu po úniku z železné nutnosti, již je ve skutečnosti spoután. Touha po úniku, ale zcela nereálná, bezmyslenkovitá a skrytá, nedramatická, protože se nemůže vyslovit v jasném tvaru. Je to jen lehké odreagování malých nepříjemností této příjemné civilizace s vysokou prosperitou. Tento typ je kromě toho převážně románový. A ani by, myslím, nebylo dosti odvahy spatřit a uvidět v plné hrozivosti problematiku tohoto života.

Ještě jednou bych tu chtěl zdůraznit, že rozdělení podle jednotlivých zemí je jen velmi hrubé, že se ovšem mohou vyskytnout typy příslušné zeměpisně jinak; zdá se mi jen, že toto rozdělení usnadňuje a nejlépe vystihuje rámcovou situaci.

Přímo na opačném pólu, v příkrém protikladu k těmto světům, je svět socialistického sovětského člověka, realistický svět, který ostatně je sdílen do jisté míry pracujícími všech zemí. Jeho nejnápadnějším rysem je, že téměř úplně postrádá problematiku, že se tu alespoň velmi málo uvažuje o otázkách jiných než zcela konkrétních. Proti problematičnosti a pesimismu světa západního je tu naopak zřejmá a manifestovaná nechuť k problematice, k složitosti psychologické, nechuť k spekulaci a naprostý odvrát k životu, k přirozenosti, k reálným a konkrétním hodnotám. Životní pocit sovětského člověka je, nepřihlížíme-li k naprosto zanedbatelným (ne umělecky) výjimkám lidí většinou ještě starých, kteří prožívají podobný vnitřní zápas jako intelektuál západní, je radostný a tvořivý optimismus, optimismus, který se až zdá být plakátový, který právě svádí svou radostností a prostotou ke kritice a musí na jistý typ západních intelektuálů, kteří se silně vzdálili životu v jeho prosté neproblematické primární formě, působit odpudivě a vzbuzovat v nich nedůvěru. Zdá se, že Sověty jsou neoptimističtější zemí na světě. Pro drama a umění je to ovšem zatím v tomto období zjištění spíše záporné než kladné a slibné. Neboť ze života, v němž není rozporů, a to pokud možná nejbyťostnějších, nejzákladnějších, rozporů v základním nazírání na otázky života, nevyroste problém, který by dal vzniknout dramatu. V tom smyslu se tu zatím uplatňuje paradox, že země a lidé zdraví nevytvoří umění, alespoň pravděpodobně ne umění tohoto druhu. Určitou uměleckou krizi skutečně můžeme sledovat v sovětské dramatičce a v sovětském divadle. Po údobí kritiky měšťácké společnosti a kapitalismu, revoluční tematiky, z níž po nějaký čas prudce žilo ruské divadelnictví, přichází doba bez problematiky, kdy kritika kapitalismu přestává být aktuální. Vnitřní problémy sovětské společnosti v sovětské dramatičce sotva zahlédneš, snad v Kornejčukovi náznak kritiky a řešení problému nového ocenění inteligence

a zhodnocení jejího významu pro věc socialismu, problém partijních a bezpartijních, který se však nezdá být tak palčivý, aby z něho vzniklo něco víc než jednoduchý netragický příběh s radostným koncem. Je pravda, objevuje se v sovětských hrách i nová problematika intelektuála a jeho soužití s kolektivem, ale právě z jednoduchosti tohoto řešení, jak jsme je viděli v několika hrách tohoto druhu, vidíme, že budovatelský optimismus vítězí hladce nad každou povahovou odlišností, kterou nadto doveudou sovětské lidi čím dál více a ohleduplněji respektovat. Velká vlastenecká válka rovněž sotva přinese silnou tematiku dramatickou. Všechno toto poznání, jistě radostné, ukazuje, že sovětská dramatika nemůže pravděpodobně v dohledné době najít nějakou silnou svěbytnou tematiku, že teprve další postup společenského vývoje přinese snad nové problémy a nové drama. Dnešní životní pocit sovětského člověka, radostný optimismus tvůrčí, který tak příkře kontrastuje s pesimismem západu, nezdá se být předpokladem pro vznik dramatických konfliktů uvnitř socialistické společnosti, a tím ani nové problematiky a nového dramatu.

Shrnujeme-li tedy všechny tyto různé typy životních pocitů a z nich plynoucí podmínky pro vznik dramatu (jsme si ovšem vědomi, že běží vlastně jen o drama sociologické, drama společenské a lidské proměny, jak jsme si je vymezili hned zpředu), vidíme, že pro drama nejpříhodnější je právě půda tradičního intelektuálního, jak nám ji zhruba reprezentuje Francie. Z typu intelektuála, který ovšem není jediným (vedle něho existuje i typ, pro který společenská proměna není zdrojem vnitřních konfliktů), z jeho rozporu se vzniklou nebo vznikající formou lidského soužití, s novým přetvářením a utvářením společnosti, k němuž jeho poměr nemusí ovšem zdaleka být negativní, nýbrž pouze hledačský, vyrůstá tragický životní pocit, v němž jsou obnaženy základní podmínky existence jeho i světa, pocit, který může být půdou nového dramatického růstu. Z tohoto rodu budou asi nejvýznačnější zjevy současné dramatiky, dřív než se dočkáme dramatu socialistického s novou socialistickou tematikou, s problematikou bytostně jiné a už změněné společnosti, kterou ovšem dosud neznáme. Zdůrazňuji ještě jednou, že naše hodnocení se drželo výhradně hledisek dramatických, která jsou v tomto případě *v rozporu* s hlediskem společenské prospěšnosti; závislost dramatu a společnosti je tu nepřímá.

(1946)